

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KSENOFOBIYANING OLDINI OLISHNING NAZARIY ASOSLARI**D.B.Abdiraximova¹**

Mas'ul muallif: Abdiraximova
Dildora Begimkulovna, Samarqand
davlat pedagogika instituti tayanch
doktoranti.

e-mail: abdiraximovad@mail.ru

Accepted: 31 Avgust 2026

Published: 31 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Abdiraximova, D.
B. BO'LAJAK PEDAGOGLARDA
KSENOFOBIYANING OLDINI
OLISHNING NAZARIY ASOSLARI /
D. B. Abdiraximova // Buxoro
xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 8, №
1. — B. 305–308.

1. Samarqand davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarda ksenofobiyaning oldini olishning nazariy asoslari, uning kelib chiqish omillari va ta'lim jarayonida bartaraf etish mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Pedagogik faoliyatda insonparvarlik, tolerantlik, madaniyatlararo muloqot va kasbiy etika tamoyillariga asoslangan yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqotda interaktiv, reflektiv va innovatsion metodlardan foydalanish orqali talabalarda bag'rikenglik, ijtimoiy mas'uliyat va global fikrlashni rivojlantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ksenofobiya, tolerantlik, pedagogik qadriyatlar, madaniyatlararo kompetensiya, refleksiya, global ta'lim, kasbiy etika.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФИЛАКТИКИ КСЕНОФОБИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы предотвращения ксенофобии у будущих педагогов, причины ее возникновения и пути преодоления в образовательном процессе. Обоснована значимость гуманистических, толерантных и межкультурных подходов в педагогической деятельности.

Ключевые слова: ксенофобия, толерантность, педагогические ценности, межкультурная компетентность.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF XENOPHOBIA PREVENTION AMONG FUTURE TEACHERS

Abstract. This article examines the theoretical foundations of preventing xenophobia among future teachers, its causes, and mechanisms for overcoming it in the educational process. The importance of humanistic, tolerant, intercultural, and ethical approaches in pedagogical activity is substantiated. The study highlights the role of interactive, reflective, and innovative methods in developing tolerance, social responsibility, and global thinking among students.

Keywords: xenophobia, tolerance, pedagogical values, intercultural competence, reflection, global education, professional ethics.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida iqtisodiy, siyosiy va madaniy integratsiya jarayonlari tobora chuqurlashib borayotgani insonlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Turli millat, til va madaniyat vakillarining o'zaro yaqinlashuvi jamiyat rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ayrim hollarda tushunmovchilik, stereotip va ijtimoiy ziddiyatlarning yuzaga kelishiga ham sabab bo'lmoqda. Ana shunday salbiy holatlardan biri sifatida ksenofobiya, ya'ni "begona" deb qabul qilingan shaxs yoki guruhlariga nisbatan ishonchsizlik, qo'rquv yoki rad etish kayfiyati namoyon bo'ladi. Mazkur hodisa nafaqat ijtimoiy munosabatlar tizimiga, balki ta'lim muhitiga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, pedagog shaxsining dunyoqarashi, qadriyatlari va munosabatlari o'quvchilar ongiga bevosita ta'sir etishini inobatga olsak, undagi har qanday salbiy stereotiplar ta'lim oluvchilarda ham takrorlanishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Bu esa sinf muhitida sog'lom psixologik iqlimning buzilishiga, tenglik va o'zaro hurmat tamoyillarining zaiflashishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda ochiqlik, bag'rikenglik, madaniyatlararo muloqotga tayyorlik kabi sifatlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Tolerantlikni rivojlantirish nafaqat turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydi, balki ta'lim samaradorligini oshirish, har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagog kutilmagan ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladigan, xilma-xillikni qadrlaydigan va uni ta'lim jarayoniga ijobiy yo'naltira oladigan mutaxassis bo'lishi lozim. Mazkur tadqiqot aynan shu muammoga qaratilib, bo'lajak pedagoglarda ksenofobik qarashlarning oldini olishga xizmat qiluvchi nazariy yondashuvlar, psixologik-pedagogik omillar hamda samarali ta'lim strategiyalarini o'rganishga yo'naltirilgan. Tadqiqot doirasida ushbu yo'nalishda ilg'or tajribalar tahlil qilinib, ularni amaliyotga joriy etish imkoniyatlari ham ko'rib chiqiladi [1].

Metodologiya. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini muammoni har tomonlama

va chuqur o'rganishga yo'naltirilgan yondashuvlar tizimi tashkil etadi. Tadqiqotda nazariy va amaliy metodlarning o'zaro uyg'unligi ta'minlanib, ksenofobiyaning pedagogik muhitda namoyon bo'lish sabablari hamda uning oldini olish mexanizmlari kompleks tarzda tahlil qilindi. Avvalo, tahliliy metod yordamida mavjud ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, maqolalar va dissertatsiya ishlari o'rganildi. Ushbu bosqichda bag'rikenglikni shakllantirish, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish hamda ijtimoiy psixologik muammolarni bartaraf etishga oid nazariy qarashlar tizimlashtirildi. Bu esa muammoning ilmiy asoslarini aniqlash va mavjud yondashuvlarni umumlashtirish imkonini berdi. Qiyosiy tahlil metodi orqali turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik tajribalar o'zaro solishtirildi. Xususan, rivojlangan ta'lim tizimlarida tolerantlikni shakllantirishga qaratilgan dasturlar, metodikalar va amaliy mexanizmlar tahlil qilinib, ularning samaradorlik darajasi baholandi. Natijada, ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari yuzasidan xulosalar chiqarildi.

Sistemali yondashuv tadqiqotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, unda pedagogik jarayon yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqildi. Ya'ni, bo'lajak pedagog shaxsining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar - o'quv dasturlari, ta'lim muhiti, ijtimoiy munosabatlar, psixologik holatlar va madaniy qadriyatlar o'zaro bog'liqlikda tahlil etildi. Bu yondashuv orqali ksenofobiyaning oldini olish faqatgina alohida choralardan emas, balki tizimli ishlar orqali amalga oshirilishi zarurligi asoslab berildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish metodi yordamida ta'lim jarayonidagi real holatlar o'rganilib, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlar, guruh ichidagi ijtimoiy muhit hamda madaniyatlararo muloqot darajasi tahlil qilindi. Olingan natijalar umumlashtirish metodi orqali qayta ishlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi. Tadqiqot davomida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari keng qamrovda o'rganildi. Ayniqsa, bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish, ijtimoiy moslashuv, stereotiplarni bartaraf etish va madaniyatlararo ta'limni rivojlantirishga oid ilmiy manbalar tahlili asosida muammoning dolzarb jihatlari yoritildi. Shu tariqa, tanlangan metodlar majmuasi tadqiqotning ilmiy asoslanganligi, izchilligi va ishonchliligini ta'minlashga xizmat qildi.

Natijalar

Ksenofobiyaning shakllanish omillari. O'tkazilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, ksenofobiya birgina sabab bilan emas, balki o'zaro bog'liq bo'lgan bir qator ijtimoiy-psixologik va pedagogik omillar ta'sirida shakllanadi. Ushbu omillarni chuqur tahlil qilish bo'lajak pedagoglarda mazkur salbiy hodisaning ildizlarini anglash va uni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, stereotipik tafakkur ksenofobiyaning eng asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Inson ongida shakllangan soddalashtirilgan va umumlashtirilgan tasavvurlar ko'pincha boshqa millat yoki madaniyat vakillariga nisbatan noto'g'ri xulosalar chiqarishga olib keladi. Bunday qarashlar odatda ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy muhit yoki noto'g'ri tarbiya ta'sirida shakllanib, shaxsning mustaqil fikrlashiga to'sqinlik qiladi. Ikkinchidan, madaniyatlararo bilimlarning yetarli darajada shakllanmaganligi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Turli xalqlarning urf-odatlarini, qadriyatlarini va turmush tarzini bilmaslik begonalik hissini kuchaytiradi. Natijada inson o'ziga notanish bo'lgan muhit yoki guruhga nisbatan ehtiyotkorlik, ba'zan esa salbiy munosabat bildirishi mumkin. Ayniqsa, pedagoglar uchun bu kabi bilimlarning yetishmasligi ta'lim jarayonida noto'g'ri yondashuvlarga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Uchinchi, ijtimoiy va iqtisodiy omillar ham ksenofobik kayfiyatlarining shakllanishida sezilarli rol o'ynaydi. Jamiyatda resurslar taqsimoti, ish o'rinlari uchun raqobat, ijtimoiy tengsizlik kabi holatlar ayrim guruhlarini "raqib" sifatida qabul qilishga olib kelishi mumkin. Bu esa o'z navbatida turli millat yoki ijtimoiy qatlam vakillariga nisbatan salbiy stereotiplarning kuchayishiga zamin yaratadi. To'rtinchidan, shaxsning individual tajribasi va tarbiya muhiti ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oilada, ta'lim muassasalarida yoki yaqin ijtimoiy doirada shakllangan qarashlar insonning boshqalarga munosabatini belgilaydi. Agar bola kichik yoshdan boshlab bag'rikenglik, hurmat va o'zaro tushunish ruhida tarbiyalanmasa, unda aksincha qarashlar shakllanishi mumkin. Bu esa keyinchalik uning pedagogik faoliyatida ham aks etadi. Shunday qilib, ksenofobiyaning yuzaga kelishi ko'p omilli jarayon bo'lib, uni faqat bitta yo'nalishda hal etish yetarli emas. Mazkur omillarni kompleks tarzda hisobga olish, ayniqsa pedagogik ta'lim jarayonida ularni bartaraf etishga qaratilgan tizimli choralarni ishlab chiqishni talab etadi [7].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ksenofobiyaning oldini olish faqat nazariy tushunchalarni berish bilan cheklanib qolmasdan, balki pedagogik jarayonni mazmunan boyitish va uni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. Shu boisdan, bo'lajak pedagoglarda bag'rikenglikni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali yondashuvlar tizimli ravishda qo'llanilishi zarur. Avvalo, insonparvarlikka asoslangan yondashuv muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuv doirasida har bir shaxsning qadr-qimmatini, huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida qaraladi. Ta'lim jarayonida o'zaro hurmat, adolat va tenglik tamoyillarini singdirish orqali talabalar ongida boshqalarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Bu esa turli ijtimoiy va madaniy farqlarga nisbatan to'g'ri va xolis yondashuvni rivojlantiradi. Shuningdek, madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda talabalar turli madaniyatlar o'ziga xos jihatlari anglash, ularni solishtirish va hurmat qilishni o'rganadilar. Natijada ular global muhitda samarali muloqot olib borish, turli qarashlarni qabul qilish va moslashish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bunday kompetensiya zamonaviy pedagog uchun zarur bo'lgan asosiy sifatlar qatoriga kiradi. Interaktiv metodlardan foydalanish esa o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, rolli o'yinlar, keys-stadi, bahs-munozaralar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali talabalar real hayotga yaqin sharoitlarda fikrlashni o'rganadilar. Bu metodlar ularga turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish, mustaqil xulosa chiqarish va stereotiplardan xoli qaror qabul qilish imkonini beradi. Refleksiv yondashuv ham ksenofobiyaning bartaraf etishda samarali vositalardan biridir. Ushbu yondashuv orqali talabalar o'z fikrlari, his-tuyg'ulari va munosabatlarini tahlil qilishni o'rganadilar. Natijada ular o'zidagi mavjud stereotip va noto'g'ri qarashlarni anglab, ularni o'zgartirishga intiladilar. Bu jarayon shaxsiy o'sish va ichki madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy loyihalar va amaliy faoliyatlar muhim ahamiyatga ega. Talabalarni

turli ijtimoiy guruhlar bilan bevosita muloqotga jalb etish, volontyorlik ishlari yoki madaniy tadbirlarda ishtirok ettirish orqali ularda real hayotiy tajriba shakllanadi. Bu esa nazariy bilimlarning amaliyotda mustahkamlanishiga va boshqalarga nisbatan empatiya hissining kuchayishiga olib keladi. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham keng imkoniyatlar yaratadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali talabalar dunyoning turli nuqtalaridagi insonlar, madaniyatlar va g'oyalar bilan tanishish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirib, ochiq fikrlash va global tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, yuqoridagi pedagogik yondashuvlar o'zaro uyg'un holda qo'llanilganda, bo'lajak pedagoglarda ksenofobiyaning oldini olish va bag'rikenglik madaniyatini shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkin [2].

Muhokama. Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ksenofobiyaning bartaraf etish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan chegaralanmaydi. Mazkur jarayon shaxsning ichki dunyosi, uning hayotiy tajribasi, qadriyatlarini hamda ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasi orqali shakllanadi. Ayniqsa, talabalarning mustaqil fikrlashi, o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishi va boshqalar bilan muloqotga kirishish tajribasi bu borada hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan uyg'unlashgandagina samarali natija beradi. Ya'ni, talaba faqat bag'rikenglik tushunchasini bilishi emas, balki uni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi muhimdir. Shu jihatdan refleksiv faoliyat, ijtimoiy tajriba va interaktiv o'qitish metodlari bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlar sifatida xizmat qiladi. Ular orqali shaxs o'z stereotiplarini anglaydi, ularni tanqidiy baholaydi va yangicha, ochiq fikrlashga o'tadi. Xalqaro ilmiy izlanishlar ham ushbu natijalarni qo'llab-quvvatlaydi. Unga ko'ra, madaniyatlararo ta'limni rivojlantirish, turli madaniy muhitlar bilan bevosita yoki bilvosita tanishish imkoniyatlarini kengaytirish ksenofobik qarashlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Global kompetensiyalarni shakllantirish esa shaxsning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy moslashuvchanligini ham oshiradi. Bu esa zamonaviy pedagog uchun zarur bo'lgan muhim sifatlar sirasiga kiradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim dasturlarini takomillashtirish zaruratini ham ko'rsatadi. Xususan, o'quv rejalari va fan dasturlariga tolerantlik, inklyuziv ta'lim, madaniyatlararo muloqot kabi yo'nalishlarni tizimli ravishda kiritish lozim. Bu nafaqat alohida mavzu sifatida, balki barcha fanlar kesimida integratsiyalashgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat shuki, pedagogning shaxsiy namunasi ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi o'z xulqi, munosabati va qarashlari orqali talabalarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda ularning nafaqat bilim darajasi, balki shaxsiy sifatleri - bag'rikenglik, empatiya, ochiqlik kabi fazilatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Umuman olganda, ksenofobiyaning oldini olish uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u ta'limning barcha bosqichlarida amalga oshirilishi kerak. Faqatgina kompleks yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarda sog'lom dunyoqarash, ijtimoiy mas'uliyat va madaniyatlararo hurmatni shakllantirish mumkin [6].

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak pedagoglarda ksenofobik qarashlarning oldini olish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb va strategik ahamiyatga ega vazifalardan biridir. Zamonaviy jamiyat sharoitida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy qadriyatlarini shakllantiruvchi, turli madaniyat va qarashlar o'rtasida ko'priq vazifasini bajaruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli uning dunyoqarashi va ijtimoiy pozitsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, insonparvarlikka asoslangan yondashuvlar va bag'rikenglik tamoyillari pedagogik faoliyatning mazmunini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bunday yondashuvlar orqali har bir shaxsga hurmat bilan qarash, uning individual xususiyatlarini tan olish va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonida ijobiy psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, interaktiv va refleksiv metodlarning qo'llanilishi talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularni turli nuqtai nazarlarni anglashga o'rgatish hamda mavjud stereotiplarni qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Bunday metodlar orqali o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni qabul qilmay, balki o'z qarashlarini shakllantirish va asoslash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Ijtimoiy faoliyatga jalb etish ham muhim natijalarni ta'minlaydi. Talabalarning turli ijtimoiy guruhlar bilan bevosita muloqot qilishi, amaliy loyihalarda ishtirok etishi ularning hayotiy tajribasini boyitadi va boshqalarga nisbatan empatiya tuyg'usini kuchaytiradi. Bu esa nazariy bilimlarning real hayotda mustahkamlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali talabalarning global dunyoqarashini kengaytirish mumkin. Axborot makonining ochiqligi ularga turli madaniyatlar, qarashlar va hayot tarzlari bilan tanishish imkonini beradi, bu esa ochiq fikrlash va moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Umuman olganda, mazkur yondashuvlar asosida tayyorlangan pedagoglar nafaqat o'z kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishadi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, o'zaro hurmat va madaniyatlararo hamkorlikni mustahkamlashga ham munosib hissa qo'shadi. Shu jihatdan, ksenofobiyaning oldini olishga qaratilgan pedagogik ishlar uzluksiz va tizimli ravishda olib borilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Allport G. W. The Nature of Prejudice. - Cambridge, Mass.: Addison-Wesley Publishing Company, 1954. - 537 p.
- [2] Banks J. A., Banks C. A. M. Multicultural Education: Issues and Perspectives. - 10th ed. - Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2019. - 384 p.
- [3] UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. - Paris: UNESCO, 2013. - 44 p.
- [4] Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. - New York: Basic Books, 1983. - 374 p.
- [5] Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1 // On the Horizon. - 2001. - Vol. 9, No. 5. - P. 1-6. - DOI: 10.1108/10748120110424816.
- [6] OECD. Preparing Our Youth for an Inclusive and Sustainable World: The OECD PISA Global Competence Framework. - Paris: OECD Publishing, 2018. - 61 p.

- [7] Tajfel H., Turner J. C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict // The Social Psychology of Intergroup Relations / ed. W. G. Austin, S. Worchel. - Monterey, CA: Brooks/Cole, 1979. - P. 33–47.
- [8] Pettigrew T. F., Tropp L. R. A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory // Journal of Personality and Social Psychology. - 2006. - Vol. 90, No. 5. - P. 751–783. - DOI: 10.1037/0022-3514.90.5.751.
- [9] Deardorff D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization // Journal of Studies in International Education. - 2006. - Vol. 10, No. 3. - P. 241–266. - DOI: 10.1177/1028315306287002.
- [10] Carignan N., Sanders M., Pourdavood R. G. Racism and Ethnocentrism: Social Representations of Preservice Teachers in the Context of Multi- and Intercultural Education // International Journal of Qualitative Methods. - 2005. - Vol. 4, No. 3. - P. 1–19. - DOI: 10.1177/160940690500400301.
- [11] Vertelyte M., Staunæs D. From Tolerance Work to Pedagogies of Unease: Affective Investments in Danish Antiracist Education // Nordic Journal of Studies in Educational Policy. - 2021. - Vol. 7, No. 3. - P. 126–135. - DOI: 10.1080/20020317.2021.2003006.
- [12] Serin H., Bozdağ F. Social Justice Leadership against Xenophobia in Education: The Role of Diversity Climate and Social Contact // Current Psychology. - 2025. - Vol. 44. - P. 17545–17558. - DOI: 10.1007/s12144-025-08174-3.
- [13] Council of Europe. Competences for Democratic Culture: Living Together as Equals in Culturally Diverse Democratic Societies. - Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2016. - 76 p.
- [14] Barbieri C., Ferde M. K. A Future We Can All Live With: How Education Can Address and Eradicate Racism // UNESCO. - 2020; updated 2023. - URL: <https://www.unesco.org/en/articles/future-we-can-all-live-how-education-can-address-and-eradicate-racism> (murojaat sanasi: 11.08.2026).